

*Т.О.Семененко, канд. екон. наук, доц.,
ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ»*

ГІСТЕРЕЗИСНІ ЯВИЩА У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ІНФЛЯЦІЙНИХ ОЧІКУВАНЬ

У статті досліджуються гістерезисні явища у процесі формування інфляційних очікувань економічних агентів. В загальному розумінні, гістерезис визначається як запізнювання одного показника (внутрішнього) від зміни іншого показника (зовнішнього), що визначає зовнішні умови. Ефект гістерезису проявляється при аналізі макроекономічних процесів коротко-строкового і довгострокового прогнозування.

Ключові слова: інфляція, інфляційні очікування, логістична крива, валютне заміщення, ефект доходу, ефект заміщення

Inflation, inflation expectations, logistic curve, currency substitution, income effect, substitution effect

Постановка проблеми. На сьогодні продовжує гостро відчуватися необхідність дослідження інфляції у контексті змінюваних цінових та вартісних пропорцій, фінансових взаємодій між секторами економіки, зовнішньоекономічної відкритості за застарілого, ресурсномісткого виробництва. Висока інфляція створює серйозні перешкоди усім економічним агентам: для держави – створює соціальну напругу в суспільстві; для бізнесу – підриває його інвестиційні і кредитні можливості; для населення – знижує рівень життя. Спектр суджень стосовно причин інфляції і шляхів її скорочення дуже широкий і наповнений протиріччями. Аналіз економічних моделей, позицій економістів різних течій свідчить, що економічні агенти найчастіше очікують

від економістів, від уряду точних прогнозів. Але чому часто прогнози виявляються хибними, що викликає спотворення заздалегідь спрогнозованих результатів?

Метою статті є дослідження явища гістерезису у процесі формування інфляційних очікувань економічних агентів.

Основний матеріал. Як відомо з теорії макроекономіки[1], розрізняють монетарні і немонетарні концепції інфляції. Прибічники монетарних концепцій однією з основних причин інфляції вважають зростання номінальної кількості грошей, що перевищує зростання виробництва благ за незмінної швидкості обігу грошей. Винуватцем інфляції в цьому випадку є або банківська система, що слабо контролює розмір грошової бази і процес створення чекових депозитів, або населення, яке збільшує використання своїх боргових зобов'язань як засобу платежу. Інфляція може виникнути і при незмінній номінальній кількості грошей, якщо швидкість їх обігу зростає швидше, ніж обсяг виробництва. Це може мати місце при зменшенні попиту на реальні касові залишки внаслідок удосконалення техніки розрахунків або через заміну грошей цінними паперами в функції засобу збереження цінності. У випадку галопуючої інфляції, вона сама стає причиною скорочення попиту на гроші через високі альтернативні витрати утримання реальної каси. Тоді обидві причини інфляції починають взаємодіяти одна з одною, прискорюючи процес. Щодо немонетарних концепцій, то пересилення приросту грошової маси та швидкості обігу над зміною загального рівня цін і реального доходу може бути лише необхідною умовою, але не причиною інфляції. Причинами інфляції можуть бути зростання витрат виробництва внаслідок перевищення зростання заробітної плати над зростанням продуктивності праці чи перевищення зростання податків над зростанням реального доходу. Але ж і у даному випадку необхідною умовою підвищення рівня цін є збільшення кількості грошей, що знаходяться в обігу. Причиною інфляції може стати не пов'язане зі зростанням грошової маси збільшення сукупного попиту й структурні зрушення попиту, інфляційна влада монополій, олігополій і навіть держави.

Трансформаційні процеси в економіці України призвели до значних змін в умовах утворення, принципах розподілу і напрямках використання грошових доходів населення. Значні диспропорції вносить висока схильність економічних агентів до використання іноземної валюти, що стає перешкодою для проведення ефективної монетарної політики, адже центральний банк може ефективно використовувати всі свої важелі щодо тієї частки грошової сфери, що зорієнтована на використання національної валюти. Фірми-учасники міжнародної торгівлі перетворюють частину своїх вільних коштів в іноземну валюту з метою спрощення міжнародних розрахунків та страхування від неочікуваних коливань обмінних курсів. Домогосподарства, за умов макроекономічної нестабільності, застосовують диверсифікацію заощаджень, орієнтуючись, як правило, на відмінності у реальних процентних ставках використаних інструментів і очікувану динаміку обмінного курсу. Реакція, наприклад, індивіда на зміну процентної ставки може бути розкладена на ефект доходу і ефект заміщення[2]. При зростанні процентної ставки зростає альтернативна вартість поточного споживання і це є стимулом для збільшення заощаджень. У зміні співвідношення між споживанням та заощадженням внаслідок зростання альтернативної вартості поточного споживання при незмінному рівні добробуту має прояв ефект заміщення. Зростання процентної ставки збільшує обсяг майбутнього споживання, що зменшує його відносну цінність для індивіда і стимулює зменшувати рівень заощаджень. Тобто, якщо поточне споживання – це нормальне благо, споживання якого зростає при збільшенні доходів, то зростання процентної ставки стимулює збільшувати поточне споживання. Саме у зміні співвідношення між поточним і майбутнім споживанням у відповідь на зростання сумарного (поточного і майбутнього) доходу внаслідок зростання процентної ставки має місце прояв ефекту доходу. Індивідуальна ж є реакція людини на зростання процентної ставки залежить від того, який з двох ефектів різного спрямування для неї переважає.

Сьогодні зміни у вподобаннях економічних агентів щодо структури банківських вкладів - валютне заміщення [3] – відбувається через доларизацію.

Причому, якщо початково іноземною валютою заміщують національну як засіб заощадження, то в подальшому, за умови високої інфляції, – як засіб обігу. У теорії доларизація визначається як процес переходу основних функцій грошей як мірила вартості, розрахункової одиниці й засобу обігу від місцевої валюти (національної грошової одиниці) до іноземної валюти (не лише долара США, а вже й до євро), тобто – процес витіснення іноземною валютою внутрішньої валюти[4]. Тобто, відбувається формування валютного портфеля. Характерною особливістю «найпривабливішого портфеля» є урізноманітнення його складових (валют). При цьому орієнтація на сподіваний прибуток зумовлює «одноманітний» портфель, але це не відповідає принципу недоцільності «складання яєць в один кошик» і є занадто ризикованою. Привабливішим, звичайно, є портфель, складений на підставі сподіваної корисності прибутку[5], оскільки падіння курсу однієї валюти може компенсуватись зростанням курсу іншої. Приймаючи рішення щодо розміщення депозитів у тій чи іншій валюті, економічний агент може керуватися однією із наступних цілей: отримання максимального доходу від накопичуваних коштів – у такому разі економічний агент орієнтується на показники дохідності вкладів у різних валютах; мінімізація транзакційних витрат – економічному агенту буває вигідно тримати частину коштів на депозитних рахунках в різних валютах для того, щоб зменшити витрати, пов'язані із конвертацією валют; мінімізація ризиків – у випадку, коли економічний агент має на меті тільки надійність збереження коштів. Але слід зазначити, що при прийнятті рішення щодо структури інвестиційного портфеля, критерій поточної дохідності не є основним для економічних агентів й вони, навіть, схильні терпіти короткострокові збитки заради підвищення стійкості дохідності вкладень до зовнішніх чинників.

Ретроспективний аналіз чинників розвитку процесу доларизації в Україні[6,7,8] свідчить, що на початковому етапі її основними причинами були висока інфляція та прагнення резидентів захистити свої активи від інфляції та девальвації. Сучасний етап розгортання цього процесу характеризується

збільшенням чинників доларизації та ускладненням їхнього впливу на економіку. На нашу думку, серед таких чинників слід виділити інфляційні очікування суб'єктів економіки та високий рівень фактичної інфляції, спричинений політичною та макроекономічною нестабільністю; державну політику щодо запозичень, що орієнтована головним чином на іноземний корпоративний сектор та розміщення облігацій зовнішньої державної позики; недосконалість законодавчо-нормативної бази також створює умови для нарощування резидентами активних і пасивних операцій саме в іноземній валюті. Зауважимо, що при зміні зазначених чинників структура кошика валют змінюється не миттєво, а із запізненням, тобто має місце деякий проміжок часу, у плінні якого, власне, і формуються очікування економічних агентів стосовно майбутньої девальвації національної валюти в узгодженні зі зміною темпів внутрішньої і зовнішньої інфляції. Очікування економічних агентів щодо майбутньої макроекономічної кон'юнктури справляють значний вплив на фактичну структуру депозитів. Так, при збільшенні процентної ставки при по одному з видів депозитів його частка у депозитному портфелі буде збільшуватися. Відповідно, при відносному підвищенні рівня національної інфляції відбувається зменшення частки вкладів у національній валюті. Причому, економічним агентам більш властивою є реакція на негативні зміни кон'юнктури, аніж на позитивні. З точки зору теорії ризику[5], ставлення до ризику одного і того самого індивіда, залежно від обставин, може бути різним. Для більшості людей властивою є схильність до ризику щодо незначних сум і несхильність – щодо великих. Крім того обсяги коштів, якими може ризикувати окремий індивід, істотно залежать від величини його доходу. Але, в залежності від наявної ситуації і ставлення до ризику економічних агентів, навіть, якщо окремий індивід буде розміщувати кошти тільки в одній валюті, то на агрегованому рівні буде мати місце диверсифікована структура депозитів. Звичайно, можлива ситуація, коли прагнення економічного агента розміщувати кошти на депозитах визначається лише однією із вищезазначених цілей, то, все рівно, на агрегованому рівні матиме місце розміщення коштів у різних валютах і диверсифікована структура вкладів.

Застосуємо логістичну криву, як відбиття спрощеної моделі розвитку, адаптації і пристосування системи до зовнішніх впливів різної природи [9], для дослідження процесу формування економічних очікувань взагалі, інфляційних – у тому числі. Відповідно до ідеї логістичної кривої довільна економічна система, незалежно від її масштабів, може рухатися як угору, так і вниз. У той же час, довільній системі властивою буде й ознака інерційності, що призводить до того що прямий і зворотній рух відбуватиметься по схожих, але не абсолютно тотожних траєкторіях, утворюючи петлю гістерезису. В загальному розумінні, гістерезис визначається як запізнювання одного показника (внутрішнього) від зміни іншого показника (зовнішнього), що визначає зовнішні умови. Гістерезис спостерігається у тих випадках, коли стан системи визначається умовами не тільки в даний момент часу, але і в попередні моменти[10]. Цей термін був введений у наукову практику шотландським фізиком Д.А. Івінгом при вивченні магнітних явищ, а з часом став використовуватись для характеристики й інших процесів, економічних також. Ефект гістерезису проявляється при аналізі макроекономічних процесів короткострокового прогнозування на основі використання нелінійних математичних моделей кейнсіанського типу [11], при аналізі макроекономічних процесів довгострокового прогнозування на основі модифікованих моделей типу Солоу та ін.[12]. Наприклад, явище гістерезису проявляється у, так званому, «ефекті хрещовика», сутність якого полягає у тому, що загальний рівень цін простіше (швидше) збільшується аніж зменшується. Сьогодні говорять про наявність цього явища і в маркетингу. Загалом, концепція гістерезису застосовується переважно до проблем безробіття. Встановлено, що після зникнення стимулів, що призвели до зростання безробіття, воно не скорочується до початкового, а залишається на більш високому рівні. Разом з тим, дослідження взаємозв'язку між показниками темпів інфляції, девальвації та МЗ [13], що склався в Україні у період 2000-2009 рр також підтверджує відсутність зворотного руху – гістерезису.

Проаналізуємо природу цього явища. Економічна система є неоднорідною і складною організацією, тому, зрозуміло, що різним його складовим властива різна інерційність до змін. Причому, якщо збурюючий чинник діє повільно, то дода-

ткового розшарування економічної системи не відбувається і система рухатиметься в одному напрямку уздовж логістичної кривої і уздовж аналогічної їй кривої, але зі зсувом в інший бік (рис.1).

Згадаємо у цьому сенсі проблему антиінфляційної політики з її нерозв'язною дилемою – якою вона має бути: шоковою чи градуйованою? Політика шокової терапії (активна політика) – базується на різкому скороченні темпів зростання грошової маси, особливо прийнятна в умовах гіперінфляції, передбачає зменшення дефіциту бюджету за рахунок скорочення витрат на соціальні програми, збільшення відсоткової ставки, зменшення податкових ставок, обмеження грошової маси тощо. Політика градуювання або поступових змін (адаптивна політика) - це метод монетарного напрямку, що проявляється у пристосуванні до умов інфляції, у пом'якшенні її негативних наслідків, полягає у поступовому зниженні темпів зростання грошової маси. Така політика проводиться за рахунок стабілізації інфляційних очікувань, поступового обмеження грошової пропозиції, індексації грошових доходів громадян [1]. Тобто, при швидких (шокових) збуреннях економічна система починає швидко розшаровуватись і розпадається на множину підсистем з різними перехідними характеристиками. І вже кожна підсистема починає рух по своїй логістичній кривій. Таким чином, у найпростішому випадку форма і параметри логістичних кривих можуть бути ідентичними, а відмінність – тривалість часу, що є необхідним у певному випадку. У загальному ж випадку інерційні властивості кожної підсистеми не залишаються постійними і змінюються в ході економічних перетворень як взагалі, так і, відповідно до контексту досліджуваної проблеми, у

випадку формування економічних (інфляційних) очікувань.

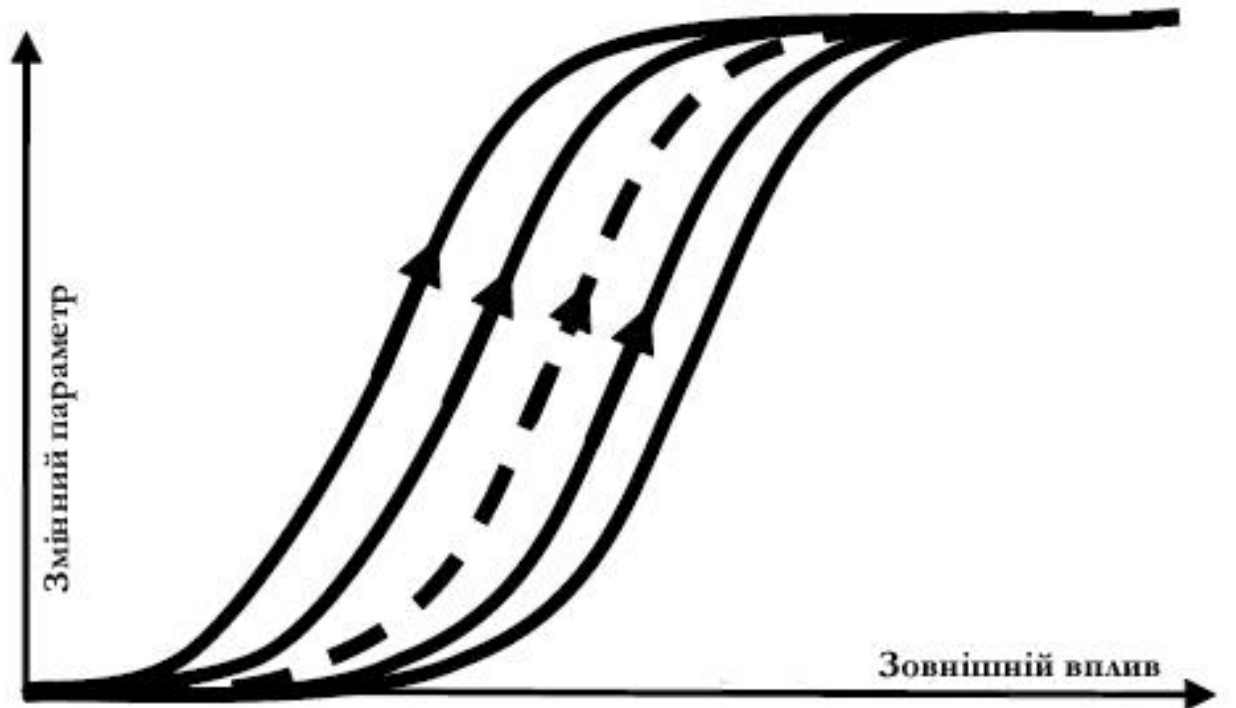

Рис. 1 – Логістична крива.

Висновок. Економічні системи є інформаційними, тому вони схильні розвиватися (еволюювати) в процесі функціонування. Маючи внутрішнє джерело розвитку, вони можуть позбавлятися від зайвих елементів чи зв'язків шляхом диверсифікації властивостей складових. Таким системам властиві ознаки адаптивності, коли у відповідь на зміну зовнішніх чинників відбувається перебудова самих елементів, їхніх функцій, взаємозв'язків і взаємозалежностей та еволюційності, коли без змін зовнішнього середовища відбуваються внутрішні перебудови, здатні призвести до зміни набору складових. Найбільш впливовішою на поведінку реального сектора економіки щодо формування інфляційних очікувань є інформація про коливання (стрибки) курсу національної валюти. Процес реагування економічних агентів на зовнішні збурення – інфляційні очікування – «підігривається» гістерезисними явищами – відсутністю зворотного руху, який є властивим ключовим макроекономічним показником.

Список літератури

1. Макроэкономика: учебник / В. М. Гальперин [и др.]. - 2-е изд., перераб. и доп. – СПб.: СПбГУЭФ, 1997. – 719 с.
2. Мікроекономіка і макроекономіка: підручник/ С. Будаговська. – К.: Основи, 1998. – 518 с.
3. Идрисов, Г.И. Гистерезис в динамике структуры банковских вкладов: исследование для стран СНГ / Г. Идрисов, Л. Фрейнкман. – М.: ИЭПП, 2009. – 96 с.
4. Економічні проблеми ХХІ століття: міжнародний та український виміри [Текст]: монографія/Тернопільський національний економічний ун-т; ред. С.І.Юрій, Є.В.Савельєв. – К.: Знання, 2007. – 411–431. – 595 с.
5. Ястремський, О.І. Основи мікроекономіки[Текст]/ О.І. Ястремський, О.Г Гриценко. – Підручник. – К.: Товариство «Знання», КОО, 1998. – 714 с.
6. Береславська, О. Доларизація в Україні та шляхи її подолання [Текст] / О. Береславська // Вісник Національного банку України. – 2006. –№10. – С.10–13.
7. Поплюйко, Я.В. Доларизація економіки України: статистичні оцінки [Текст]/ Я.В. Поплюйко//Статистика України. – 2008. –№2. – С.44–47.
8. Міщенко, В. Доларизація: причини та наслідки для економіки України [Текст] / В.Міщенко, А.Сомик // Вісник Національного банку України. – 2007. –№5. – С. 28-31.
9. Тупик, Н.В. Расслоение экономической среды в инновационной экономике [Электронный ресурс]. – Режим доступа по:<http://www.econ.asu.ru/lib/sborn/misidr2007/pdf/stat05.pdf>. – Заголовок з екрану.
10. Лебедева Т.А.Гистерезис в экономике [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mce.su/rus/archive/abstracts/sect21800/doc32744/Литература> – Заголовок з екрану.
11. Занг, В.-Б. Синергетическая экономика [Текст] / В.-Б. Занг. – М.: Мир, 2000.

12. Лебедев, В.В. Нелинейные эффекты эволюционной экономики [Текст] / В.В.Лебедев // Проблемы человеческого риска. – Институт проблем риска. – 2006, стр. 70-76.

13. Грошово-кредитні засоби регулювання економіки : монографія/ Л. В. Кривенко, О. М. Дутченко, М. І. Синюченко ; ред. Л. В. Кривенко. – Суми: ДВНЗ "УАБС НБУ", 2010. - 210 с.

Summary

Article covers hysteresis processes during inflation expectation development of economical agents. General understanding, hysteresis is defined as a delay in changing of one indicator (internal) because of the change of external indicator, which is defining external conditions. Hysteresis effect can be observed while analyzing microeconomics processes of short- and long-term prognosing

Семененко, Т.О. Гістерезисні явища у процесі формування інфляційних очікувань [Текст] / Т.О. Семененко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць. – Суми: УАБС НБУ, 2011. – Вип. 32. – С. 182-188.

